

li'f'i'l-hadîs, s. 27-28, 30, 236; *el-İhtilâf fi'l-lafz*, s. 14-17, 21-23).

2. Nübüvvet. Peygamberler gaybdan haber vererek insanları bilgilendiren elçilerdir. Doğruluklarının delili gösterdikleri mucizelerdir. Resûl-i Ekrem'in hissi mucizelerini inkâr etmek nübüvvetine dair delillerin eksik olduğunu ileri sürmek demektir. Peygamberler büyük günahlardan korunmakla birlikte bazı küçük günahlar işlemişlerdir. Hz. Âdem'in rabbine isyan edip sapması (Tâhâ 20/121), Hz. Yûsuf'un Züleyha'ya karşı arzu duyması (Yûsuf 12/24), Hz. Yûnus'un iman etmeyen kavmine öfkelenerek onlardan uzaklaşması (el-Enbiyâ 21/87) bunu kanıtlayan delillerdir. Kelâmcıların bu âyetleri dil kurallarına uymayan te'villere tâbi tutarak peygamberlerin küçük günah işlemediklerini iddia etmeleri tutarlı değildir. Hz. Peygamber'e dahi Kur'an'da bazı uyarılar yapılmıştır (*Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 116-117, 171; *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, s. 402-409; *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an*, s. 145).

3. Âhiret, İman-Küfür. Akıl, çürümüş cesetlerin diriltilmesini mümkün gördüğüne göre berzah âleminde ölülerin nimet veya azaba uğratılmasını da kabul eder. Kur'an'da ve hadislerde bunun vuku bulacağını haber veren beyanlar vardır (Âl-i İmrân 3/169; el-Mü'min, 40/46). Hz. Peygamber'in kabir azabından Allah'a sığındığını bildiren rivayetler meşhurdur. Kur'an'da berzah âlemine dair özlü olarak verilen bilgiler hadislerde ayrıntılı biçimde açıklanmış ve bu konuda herhangi bir tereddüde mahal bırakılmıştır. Ölenlerin ruhları iman ve itaatlerine göre "illiyîn" e veya "siccîn" e gider (*Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 150-154, 167, 245, 247; *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, s. 83).

Ruh-beden bütünlüğü içinde göklere yükseltilen Hz. İsa kıyametin kopmasından önce dünyaya inecek ve âhir zamanda bütün Ehl-i kitap ona iman edecektir. Onun inişi kıyametin yakında kopacağına dair açık bir âlâmet olacaktır (*Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 188; *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an*, s. 137). Buna işaret eden âyetler de vardır (en-Nisâ 4/158-159; ez-Zuhruf 43/61).

İman tasdikten ibarettir. Tasdik ehli sayılan insanlar üç grup halinde mütalaa edilebilir: Sadece diliyle tasdik eden münâfiklar, hem dili hem de kalbiyle tasdik eden, fakat büyük günah işleyenler, büyük günahlardan sakınan gerçek müminler. Buna göre gerçek imanın üç unsuru vardır: Kalp ve dil ile tasdik edip ilâhî buy-

rukları yerine getirmek. İnkâr mânasına gelen küfür ise ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret hayatı gibi temel ilkeleri inkâr yanında bir te'vile dayanarak meselâ kaderi, mest üzerine meshi ve bir anda üç talâkın vuku bulduğunu inkâr etme gibi hususları da içerir. Ancak bu sonuncu durum küfrü gerektirmez (*Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 120, 170-172; *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, s. 482; *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an*, s. 10).

İbn Kuteybe Hatîb el-Bağdâdî, Zehebî, Takıyyüddin İbn Teymiyye ve Süyûtî tarafından, döneminde Ehl-i sünnet'i temsil eden önemli bir Selefi âlim olarak kabul edilmekle birlikte onun Selefi'ın yolundan ayrılarak teşbihe düştüğünü söyleyenler de vardır. Ona yöneltilen eleştiriler şu noktalarda toplanır: a) İbn Kuteybe "vech"i "zât" diye te'vil etmesi örneğinde olduğu gibi bazı âyetleri, ayrıca sahih olan veya olmayan bazı hadisleri te'vil ettiği halde aynı yöntemi kullanarak nasları anlamaya çalışan kelâmcıları eleştirmiştir. b) Hadisleri zaman zaman Tevrat ve İncil'e dayanarak açıklamış ve onlardan delil getirmiştir. c) Arşa istivâ sıfatına "Allah'ın tahtına yerleşmesi" mânası vermekle Selef inancına aykırı davranmıştır, çünkü Selef'ten böyle bir mâna nakledilmemiştir. d) Kur'an'ı telif eden insanın fiilini hâdis, bu fiile konu olan harfleri ezeli kabul etmiştir, bu ise bir çelişkidir. e) Ehl-i beyt'ten yüz çevirip Nâsibe'ye meyletmiştir.

Çoğu Zâhid Kevserî tarafından *el-İhtilâf fi'l-lafz* adlı eserin neşrinin dip notlarında kaydedilen ve haklı tarafları bulunan bu eleştiriler İbn Kuteybe'nin Selefi bir âlim olmadığını söylemek için yeterli görünmemektedir. Aslında İbn Kuteybe, hem *el-İhtilâf fi'l-lafz*'da hem *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*'ında önceki aşırı görüşlerinden dönerek mutedil bir çizgiye gelmiştir. Zehebî'nin de belirttiği gibi hadis bilgisi yetersiz olduğundan bazı zayıf veya mevzû rivayetleri te'vile tâbi tutması, diğer taraftan böyle bir yöntemi kelâmcılar için câiz görmemesi İbn Kuteybe adına belirtilmesi gereken önemli bir hatadır. Peygamberlerin ismet sıfatı, imanı oluşturan unsurlar ve benzeri itikadî konulara dair görüşleriyle Selefîyye mezhebinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle kelâmcılara yönelttiği eleştirilerden Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin etkilendiğini söylemek mümkündür. Her iki müellifin de bu konularda benzer görüşleri savunması bunu kanıtlayıcı mahiyettedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 3-16, 24-30, 60-61, 66, 68, 70, 73-87, 90, 113-114, 116-117, 120, 121, 129, 150-154, 167, 170-172, 187, 205, 208-210, 217-218, 221, 224, 229, 236, 245, 247, 259, 271-274; a.mlf., *el-İhtilâf fi'l-lafz* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1349, s. 9-11, 12-17, 21-24, 28-32, 33, 35-37, 46-47, 50-65; a.mlf., *Te'vilü müşkili'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 83, 131, 254, 402-409, 482, 487; a.mlf., *Tefsîru ğaribi'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1398/1978, s. 10, 137, 145, 167; a.mlf., *el-Mesâ'il ve'l-ecvibe* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Kahire 1349, s. 14; İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzi'l-'akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1981, I, 205, 268-269; V, 381-382; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübela'*, XIII, 297-300; M. Zağlûl Sellâm, *İbn Kuteybe*, Kahire 1957, s. 22-27; İshak Mûsâ el-Hüseynî, *İbn Kuteybe* (trc. Hâşim Yâğî), Beyrut 1980, s. 127-128.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İBN KUTLUBOĞA

(ابن قطلوبا)

Ebü'l-Adl Zeynüddin (Şerefüddin)
Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh
es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırlî
(ö. 879/1474)

Hanefî fakihî ve hadis âlimi.

802 yılının Muharrem ayında (Eylül 1399) Kahire'de doğdu. Allâme Kâsım ve Kâsım el-Hanefî diye de anılır. Brockelmann künyesini Ebü'l-Fazl, baba adını da Abdullah şeklinde yanlış kaydeder (*GAL Suppl.*, II, 93; ayrıca bk. *İA*, V/2, s. 763). Dedesi Abdullah hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamışsa da Sultan Zâhir Berkük'un emirlerinden saltanat nâibi Cemâleddin Sûdûn b. Abdullah eş-Şeyhûnî'nin kölesi olarak Mısır'a geldiği sanılmaktadır. Zerrâf İakabıyla anılan babası Kutluboğa ise kendisini âzat eden Sûdûn eş-Şeyhûnî'nin memlûklerinin kumandanı idi, Cemâlî ve Sûdûnî nisbesini de bundan dolayı almıştır.

Babasını küçük yaşta kaybeden İbn Kutluboğa Kur'an-ı Kerim'i ve diğer bazı temel eserleri ezberledi. Hayatını kazanmak için bir süre terzilik yaptı. Fakat ilme karşı duyduğu ilgi sebebiyle yeniden ders almaya başladı. Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, İbn Hacer el-Askalânî, Şerefeddin Mûsâ b. Ahmed es-Süb-kî, Şemseddin İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed el-Bisâtî, Kariu'l-Hidâye, Takıyyüddin el-Makrizî, Sa'deddin İbnü'd-Deyrî ve Tâceddin Ahmed b. Muhammed el-Fergânî gibi birçok âliminden tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, mantık, matematik, tarih ve Arapça'ya dair ilim-

leri okudu. 834'te (1430) İbn Hacer'den *el-İşâr bi-ma'rifeti ruvâtı'l-Âşâr* adlı eserini okurken zaman zaman yaptığı itirazları hocası yerinde bularak eserinde düzeltmeler yaptı ve mukaddimesinde de buna işaret etti. Hocası İbnü'l-Hümâm ile, derse başladığı 825 (1422) yılından ve fat ettiği 861 (1457) yılına kadar alâkasını devam ettirdi. İlim tahsili için İskenderiye'ye ve Şam bölgesine seyahat yaptı. Birkaç defa eda ettiği hac ibadeti esnasında Mekke'de, Medine'de ve ayrıca Kudüs'te âlimlerle görüşüp ilmî sohbetlerde bulundu.

İbn Kutluboğa hocalarının takdirine mazhar olarak genç yaşta ders okutmaya, fetva vermeye ve kitap yazmaya başladı. Ebü'l-Velid Muhibbuddin İbnü's-Şihne, Burhâneddin İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, Hasan et-Tûlûnî, Şemseddin es-Sehâvî, Hatîb el-Cevherî diye de bilinen Nûreddin İbnü's-Sayrafi ve İbnü'l-Aynî onun öğrencilerinden bazılarıdır. Baybars Medresesi'ndeki hadis hocalığı ile Cânîbek Medresesi şeyhliği gibi iki kısa süreli resmî görevin dışında ilmî mevkî ile müte-nasip bir görev alamadı. Dönemin devlet adamlarından ilgi ve destek görmekle birlikte mütevazî bir hayat sürdü ve hayatının çoğunu Eşrefiyye Dergâhı'nda fakir bir derviş olarak geçirdi. 4 Rebîülâhîr 879 (18 Ağustos 1474) tarihinde Kahire'de vefat etti.

Tabakat müelliflerinin ortaklaşa ifade-sine göre başta fıkıh ve hadis olmak üzere dinî ilimlerde derin bilgi sahibi olan İbn Kutluboğa aynı zamanda cedel ve münazara-yatkinliğiyle tanınır. Ülfet ve ünsiyet kabiliyeti, üstün mizacı ve kalemin-den daha güçlü olan hitabeti sayesinde devrinin âlimleriyle tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Zühdü ve takvâsıyla da tanınan İbn Kutluboğa Eşrefiyye Dergâhı'na müntesip bir sûfî idi ve vahdet-i vücûd konusunda Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini benimserdi. İbnü'l-Fâ-rîz'ın vahdet-i vücûd ve hulûl görüşlerine yer verdiği "Kaside-i Tâiyye"si üzerinde meydana gelen tartışmalar sırasında Muhibbuddin İbnü's-Şihne ve Burhâneddin el-Bikâî gibi birçok âlim İbnü'l-Fâriz'ı küfürle itham ederken Kâfiyeci, Zekerîyyâ el-Ensârî, Süyûtî ve İbnü'l-Gars ile birlikte İbn Kutluboğa da onu savundu. Hatta bu yüzden öğrencisi Bikâî'nin insafsız hü-cumlarına mâruz kaldı. İtikadî konularda Hanefî-Matûridî bir çizgide yer alan İbn Kutluboğa, hocası İbnü'l-Hümâm'ın *el-Müsâyere*'sine yazdığı şerhte (aş. bk.) Allah'ın tekvin sıfatının ezeliği, kulun iradesi, cennet, cehennem, ruh, iman tas-

dık ve ıkrarın rolü gibi konularda kendi görüşlerini açıklayarak hocasının katılmadığı fikirlerine işaret etmiş (*Şerhu'l-Müsâyere*, s. 85, 90-91, 97-98, 102-103, 223, 245, 249, 289-292, 296, 299), akla yüklediği fonksiyon ve bazı kelâmî tercihleri sebebiyle Eş'arî çizgiye biraz yaklaşmıştır. Başta hocaları olmak üzere dönemindeki âlimler tarafından takdirle anılan İbn Kutluboğa'nın (Sehâvî, VI, 187-188) eserlerini ve fetvalarını inceleyen bazı çağdaş araştırmacılar kendisini klasik fukaha tasnifi içindeki *ashâbü't-tahrîc*'den göstermişlerdir (*Mücebâtü'l-ahkâm*, neşredenin önsözü, s. 25).

Eserleri. İbn Kutluboğa, risâleleri dışın-da hadis ve fıkıh başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında 100'ün üzerinde eser yazmıştır. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre (Fazlurrahman, V/1-2 [1964], s. 145-200) Arap dili ve edebiyatına dair beş, akaide dair beş, mantığa dair dört, Kur'an ilimlerine dair iki, hadis ilimlerine dair çoğu döneminin meşhur eserlerinin hadislerini tahrîc niteliğinde olan otuz beş, ricâl, siyer ve tabakata dair yirmi dört, fıkıh usulüne dair yedi, ferâiz ilmine dair altı, fıkıha dair on dört kitap yazmış, bunların yanı sıra çoğu fıkıh alanında olmak üzere çeşitli konularda kırk bir risâle kaleme almıştır. Bu risâlelerin büyük bir kısmı İstanbul kütüphanelerinde çeşitli yazma mecmuaları içinde mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 620, 702, 1016, 3816, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 530, Yenicami, nr. 1186, Lâleli, 951; Köprülü Ktp., nr. 652). Büyük çoğunluğu günümüze kadar gelen eserlerinin belli başlıları şunlardır: 1. *Şerhu'l-Müsâyere fi'l-'akâ'idü'l-münciye fi'l-âhire*. Hocası İbnü'l-Hümâm'ın eserinin şerhi olup Kemâleddin İbn Ebû Şerîf'in *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*'si ile birlikte basılmıştır (Kahire 1317; Bağdad 1962; İstanbul 1979). Mehdi Selmâsi, İbn Kutluboğa'nın eserini yanlış olarak *el-Müsâmere bi-Şerhi'l-Müsâyere* adıyla kaydetmiştir (DMBİ, IV, 482). 2. *Tâcü't-Terâcim*. Hoca-sı Makrîzî'nin Hanefî âlimlerine dair *et-Tezkire* adlı eserindeki bilgileri tashih etmek ve zenginleştirmek amacıyla kaleme almıştır. 350 civarında Hanefî âliminin isimlerine göre alfabetik sırayla yer aldığı eserde özet halinde biyografileri verilip telif ettikleri eserler belirtilmiştir (nşr. G. L. Flügel, Leipzig 1862; Bağdad 1962; nşr. İbrâhîm Sâlih, Dimaşk 1412/1992; nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Dimaşk 1413/1992). 3. *Mücebâtü'l-ahkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm*. Müellifin döneminde rehnedilen bir akarın vakfedil-

mesiyle başlayan fikhî bir ihtilâfta Han-belî kadısının verdiği hükmün kendisine sorulması üzerine telif edilmiş ve bu vesileyle fûrû-i fikhin bütün konularında Hanefî mezhebinin yerleşik görüşü ve Hanefî kadının gözetmesi gereken fikhî hükümler belirtilmiştir. Eser Muhammed Suûd el-Maînî tarafından neşredilmiştir (Bağdad 1983). 4. *Men ravâ 'an ebîhi 'an ceddih*. Dedesi ve babası tarikiyle hadis rivayet eden râviler ve rivayetlerine da-irdir (nşr. Bâsim Faysal el-Cevâbire, Küveyt 1409/1988). 5. *Münyetü'l-elma'î fî mâ fâte min tahrîci ehadîsi'l-Hidâye li'z-Zeyla'î*. Cemâleddin ez-Zeylaî'nin Merginânî'ye ait *el-Hidâye*'deki hadisleri tahrîc ettiği *Naşbü'r-râye*'yi ikmal için yazdığı küçük hacimli bir hâşiye olup Zâhid Kevserî'nin tahkikiyle önce İbn Hacer'in *ed-Dirâye fi telhîşi Naşbi'r-râye*'si üzerine İbn Kutluboğa'nın yaptığı bazı ta'likatla birlikte müstakil olarak (Kahire 1369/1950), daha sonra *Naşbü'r-râye*'nin IV. cildinin sonunda (Kahire 1393/1973) yayımlanmıştır. 6. *Avâli'l-Leyş b. Sa'd* (nşr. Abdülkerîm Bedr el-Mevsilî en-Naîmî, Cidde 1408/1987). 7. *Reddül-kavli'l-hâ'ib fi'l-ka'dâ 'ale'l-gâ'ib*. Hindistan'da bir grup risâle ile birlikte basılmıştır (Serkîs, II, 1971). 8. *et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi-tahrîci ehadîsi'l-İhtiyâr*. Mevsilî'nin fıkıha dair *el-İhtiyâr* adlı eserindeki hadisleri tahrîc etmiştir (TSMK, Medine, nr. 307'deki yazmanın tıpkıbasımı, nşr. Sadi Çöğenli, Erzurum 1988; nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, I-III, Dimaşk 1417/1997). 9. *Tahrîcü ehadîsi'l-Pezdevî*. Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin fıkıh usulüne dair *Kenzül-vüşûl* adlı eserindeki hadislerin tahrîci olup müellifi hayatta iken yazılmış elli altı varaklık bir nüshası Kahire el-Mektebetü'l-Hidiviyye'de, bunun mikrofilmi Medine'deki el-Câmiatü'l-İslâmiyye'nin merkez kütüphanesinde (nr. 1275) bulunmakta olup Muhammed Edîb Sâlih tarafından neşre hazırlanmıştır. 10. *Garîbü'l-Kur'ân*. İbn Cemâa'nın *el-Beyân fi garîbi'l-Kur'ân* ve Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *Tuhfetü'l-erib* adlı eserlerinin birleştirilmesiyle telif edilmiş olup Ahmed Muhammed el-Hammâdî tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1407, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye [Riyad]). 11. *et-Tercih ve't-taşhîh 'ale'l-Kudûrî*. Kudûrî'nin *el-Muhtaşar* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır (Halep, el-Mektebetü'l-Ahmediyye, nr. 605, 606; Mektebetü Abdullah b. Abbas, Tâif, nr. 4/155; Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 22591/B; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 500). 16 Şâban 868 (24 Nisan 1464) tarihli müellif

hattı nüshası Chester Beatty Library'de (nr. 5040) *Taṣḥīḥu'l-Ḳudūrî* adıyla yer alan eser bazı kütüphane kayıtlarında *Şerḥu müşkilâtî'l-Ḳudūrî* (İÜ Ktp., AY, nr. 2642), *Taṣḥīḥu Muḥtaṣari'l-Ḳudūrî* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1074), *Hâşiye 'alâ Muḥtaṣari'l-Ḳudūrî* (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 796) adlarıyla da geçer. Eser, Şevket Kerâsnîş tarafından Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1417/1996, Külliyyetü's-Şer'ia). **12. ez-Zehrû'l-bâsim fî şîreti Ebî'l-Kâsım** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1878). **13. Hâşiye 'alâ Şerḥi'n-Nuḥbe**. İbn Hacer'in hadis usulüne dair *Nuḥbetü'l-fiker* adlı eserine yazdığı hâşiyedir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Tal'at, Hadis, nr. 165; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 672). Eser, *Hâşiye 'alâ Nüzheti'n-naẓar fî tavẓihi Nuḥbeti'l-fiker* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 620, Şehid Ali Paşa, nr. 336, 348; Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye Ktp., mikrofilm nr. 454). **14. Hâşiye 'alâ Fethi'l-muḡiş**. Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair eserinin hâşiyesidir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Tal'at, Mecâmi', nr. 789). **15. Hükümü'l-İslâm fî luḡûmi'l-ḥayl** (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Beyrut 1414/1994). **16. Risâletü'l-üsûs fî keyfiyyeti'l-cülûs**. Namazda oturuşla ilgilidir (nşr. Ebû Yûsuf Muhammed Hasan el-Eserî, Riyad 1414/1993). **17. Şerḥu Muḥtaṣari'l-Menâr**. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin fıkıh usulüne dair *Menâru'l-envâr*'ına Ebû'l-İz İbn Habîb el-Halebî (Tâhir b. Hasan) tarafından yapılan muhtasarın şerhidir (Halep, el-Mektebetü'l-Ahmediyye, nr. 606; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 620, Pertev Paşa, nr. 154). **18. el-Fetâva'l-Kâsimiyye** (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 937, Yeniciami, nr. 1186). **19. el-Vâkı'ât** (Halep, el-Mektebetü'l-Ahmediyye, nr. 604). **20. Tercümetü Zün-nûn el-Mısrî ve 'avâli hadîşihî**. **21. 'Avâli Ebî Ca'fer eṭ-Ṭahâvî**. **22. Müsnedü 'Uḳbe b. 'Âmir**. **23. Münteḳâ min Münteḳâ İbn Cârûd** (son dört eserin yazma nüshaları için bk. Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye Ktp., mikrofilm nr. 1167). **24. Tertîbü's-şikât mine'r-ruvât** (Köprülü Ktp., nr. 264, 1060, I ve II. cilt; el-Hizânetü'l-âmmeh [Rabat], nr. 361 K, eserin bir bölümü) (İbn Kutluboğa'nın eserlerinin listesi ve yazma nüshaları için bk. Brockelmann, bibl.; *Mücebâtü'l-aḥkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm*, neşredenin önsözü, s. 31-35; *Men revâ 'an ebîhi an ceddih*, neşredenin önsözü, s. 43-60; *Tâcû't-terâcim* [nşr. İbrâhîm Sâlih], neşredenin önsözü, s. 16-26; a.e. [nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf], neşredenin önsözü, s. 16-38)).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kutluboğa, *Mücebâtü'l-aḥkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm* (nşr. M. Suûd el-Maînî), Bağdad 1983, neşredenin girişi, s. 16-35; a.mlf., *Men revâ 'an ebîhi 'an ceddih* (nşr. Bâsim Faysal el-Cevâbire), Küveyt 1409/1988, neşredenin girişi, s. 26-60; a.mlf., *Tâcû't-terâcim* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992, neşredenin girişi, s. 3-26; a.e. (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, neşredenin girişi, s. 11-63; a.mlf., *Müneyetü'l-elma'î* (Zeylâf, *Naşbü'r-râye*, IV içinde, nşr. M. Zâhid el-Kevserî), [baskı yeri yok] 1393/1973 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), neşredenin girişi, s. 3-8; Bîkâî, *'Ulvânü'z-zamân fî terâcimi's-şüüh ve'l-aḥrân*, Köprülü Ktp., nr. 1119, vr. 192; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, VI, 184-190, 223; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zuhûr*, III, 97; *Keşfü'z-zûnûn*, I-II, tür.yer.; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 326; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, II, 45-47; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 99; Abdülhâ' el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1346, II, 321-322; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 131; Serkîs, *Mu'cem*, I, 216; II, 1971; Brockelmann, *GAL*, I, 469; II, 224; *Suppl.*, I, 296, 362, 611-612, 635, 638, 658; II, 90, 92, 93, 264; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library a Hand List of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1964, VII, iv. 181; Abdülâh Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübîn fî ṭabaḳâtî'l-uşûliyyin* (nşr. Abdülhamîd Ahmed Hanevî), Kahire, ts., III, 48; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul, ts. (İrfan Yayınevi), s. 165; Salâh M. el-Hiyemî, *Fihrisü maḥṭûṭâtî Dâri'l-kütübî'z-Zahiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dimaşk 1405/1984, III, 313-314; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 101; Fazlurrahman, *'Kâsım b. Ḳuṭlûboğa el-Hanevî*, *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*, IV/2, Ali-garh 1963, s. 59-91; V/1-2 (1964), s. 145-200; "İbn Kutlu-Boğa", *İA*, V/2, s. 763; F. Rosenthal, "İbn Ḳuṭlûbughâ", *E²* (İng.), III, 848-849; Meh-dî Selmâsî, "İbn Ḳuṭlûboğa", *DMBİ*, IV, 482.

TALAT SAKALLI

İBN KUZMÂN

(ابن قزمان)

Ebû Bekr Muhammed
b. İâs b. Abdilmelik b. Kuzmân
el-Asgar el-Kurtubî
(ö. 555/1160)

Zecel türü şiirleriyle tanınan
Endülüslü şair.

479 (1086) yılından sonra Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Kendisi gibi şair ve kâtip olup "el-Ekber" lakabıyla tanınan amcası Ebû Bekir Muhammed b. Abdülme-lîk'ten ayrılmak için ona "el-Asgar" lakabı verilmiştir. Divanından kültürlü bir kişi olduğu, Ebû Temmâm, Mütenebbî, Cerîr b. Atıyye, Ferezdak, Zürrumme gibi şairlerin divanlarını, Kindî, Gazzâlî, İbn Bâcce ve İbn Rüşd gibi filozofların eserlerini, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhiḥ*'lerini, Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'ini ve Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd ez-Zâhirî'nin aşka dair hikâye ve şiirleri top-

ladığı *ez-Zehre*'sini okuduğu anlaşılmaktadır. Önceleri klasik türde şiir yazmayı denemiş, fakat bu alanda İbn Hafâce gibi çağdaş şairlere rakip olamayacağını anlayanca popüler bir şiir tarzı olan zeccele yönelmiş ve bunu geliştirerek edebî türler arasına sokmaya çalışmıştır. Zecel türü halk şiirinde zirveye yükselen İbn Kuzmân "zecel şairlerinin imamı" olarak anılmıştır.

Murâbitlar'dan Yûsuf b. Tâşfîn, 489'da (1096) Endülüs'te şairlerin saraylarda lüks içinde yaşadıkları ve ihsanlara mazhar oldukları döneme son vermiş, Kurtuba'nın yeni hâkimleri olan sultanlar, vezirler ve valiler sahrada Berberice konuştukları ve Arap şiirinin ustaca yazılması örneklerini anlayamadıkları için şairlerin himayesi Endülüs'ün zengin ve güçlü kişilerine kalmıştı. Bu dönemde yetişen İbn Kuzmân ilk şiirlerini Kurtuba'nın Hamdîn, Rüşd, Sirâc, Ebû'l-Hisâl, Rebî', Şüheyd, Muḡis, Münâsîf ve Yennak gibi ileri gelen ailelerinin temsilcilerine ithaf etti. Ayrıca yeni hâmler bulmak amacıyla birçok yere seyahat etmek zorunda kaldı. İsbiliyye'de (Sevilla) bulunduğu sırada Ebû'l-Alâ İbn Zühr ve İbnü'l-Kureşî ez-Zührî'nin himayelerine mazhar oldu. Gırnata Kadısı Ali b. Adhâ el-Hemedânî, Ali b. Hânî ve özellikle maliye müfettişi Ebû Bekir Muhammed b. Saîd'e methiyelerini takdim için Gırnata'ya gitti. Ebû Bekir'in evinde meşhur kadın şair Nezhûn ile karşılaştı ve onunla şiddetli bir tartışmaya girişti (Makkarî, IV, 295-298). Yaşayış tarzı ve içkiye olan aşırı düşkünlüğünden dolayı zındıklık ve dinsizlikle itham edilerek hapse atılan İbn Kuzmân, ölüme mahkûm edilirse de Murâbitlar'ın ileri gelenlerinden Muhammed b. Sîr'in tavassutuyla ölümden kurtuldu.

İbn Kuzmân, hayatının son on altı yılını Endülüs'te isyanlar ve savaşların hâkim olduğu bir dönemde geçirdi. Murâbit Hükümdarı Tâşfîn'in 539'da (1145) öldürülmesinden sonra Muvahhidler devleti ele geçirerek 543'te (1148) Kurtuba'yı başşehir yaptılar. Bu arada çeşitli şehirlerde isyanlar çıktı. Kastilya (Castille) Kralı VII. Alfonso, doğrudan yahut İbn Merdeniş ve İbn Hamuşku gibi müslüman bende-leri vasıtasıyla olaylara müdahale edince durum daha da kötüleşti. 539'da (1145) Murâbitlar'a karşı bir ayaklanma sonucunda kendini emîr ilân eden İbn Kuzmân'ın hâmisî Kurtuba Başkadısı Ebû Ca'fer Hamdîn, VII. Alfonso tarafından desteklenmesine rağmen öldürüldü (548/1153). Bunun üzerine durumu giderek kötüleşen İbn Kuzmân, İbn Merdeniş'in Kurtuba'yı muhasara ettiği sırada 29 Ra-